

ՍԻԱՄԱՆԹՕ

«ՀՈԳԵՎԱՐՔԻ ԵՒ ՅՈՅՍԻ ԶԱՀԵՐ» ՈՒ

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ Ը

Միամամթոյի դիրքը մեր գրականութեամ մէջ . — Իր Ամցեալը . — Եղիկմերու արդեստը . — Հոգեվարքի և Յոյսի ջահեր . իր բառաստեղծութեամ միջը . իր ոճը . յատկութիւնները . իր թերու-թիւնները . — Նմոյշ մը իր բառաստեղծութեանէմ . «Հայրենի տուն» :

Ժողովրդեան մը, դարու մ'երգիչն ըլ-լաւ . — Ինչ ոգևորող գիտակցութիւն : Միամանթօ կը զգայ որ այդ է իր սրբա-զան դերը, այդ է իր կոչումը . արեւցած է անոր մեծութեամբ . Տիրտէոսն ու Մից-քիէվիչը կը զգայ իր մէջ . արհամարհան-քով կը նետէ իր հոգին՝ ժողովրդեան մը մեծ հոգիովն յուզուե-լու համար : Գիտէ ան՝ որ ասպետներ կ'ուն-կընդրեն իրեն , աս-պետներ՝ որ պիտի եր-թան , իր երգովը ա-ւելի սիրահարուած ի-րենց հողին , ընդառաջ զոհերու :

Այս պատմական դերէն զատ, նա որոշ դիրք մ'ունի նաեւ մեր գրականութեան մէջ : Ազատութեան մասին խօսողը՝ պէտք է ան ըլլայ ի մատենագրու-թեան՝ ինչ որ ուրիշներու կը քարոզէ ըլ-լաւ քաղաքականութեան մէջ : Գրական դպրոցներէ ամենէն արհամարհուող աւան-դական կանոններու , խոհեմութեան և չա-փի նկատմամբ՝ է՝ խորհրդապաշտը . — Եւր-

ձանեան խորհրդապաշտ դպրոցը սիրեց : Քսաներորդ դարուն մէջ էր՝ հակասական գաղափարներու ընդհարման վայրկենին՝

որ գրական այդ ուղ-ղութիւնը ընդունելու-թիւն զտաւ մեր մէջ : Ինտրա զայն մտուց հայերէն արծակի մէջ , Ահարոնեան բարձրա-ցուց թատերաբեմ , Էրաձանեան հայ Պառ-նասի վրայ :

Ներաշխարհ , Հոգեվարքի եւ Յոյսի ջա-հեր , Արցունքի հո-վալտը : Ասոնք կը պատկանին նոյն ըն-տանիքին . երեք քոյ-րեր են . կ'ամբողջաց-նեն զիրար . երեք հա-տորներն են Տառա-պանքի զրքին :

Այդ նոր , ուժեղ հոսանքը անհրաժեշ-տութիւն մ'էր հայ գրականութեան հա-մար :

Մեր պատմագիրներն և ճառախօսները աւանդներ են մեզ իրրեւ ժառանգութիւն՝ թոյլ , նահապետական ոճ մը :

Մեր արդի մատենագիրները ոճքան ալ զգուշանան , չեն կրնար ազատ ըլլալ ա-



Աստու՝ Եարմանեամ (Միամամթօ) :

նոնց ազդեցութենէն. թոյլ կու տան իրենց իրենց յաճախ անգիտօրէն՝ անարիւն բացատրութիւններ, սովորութենէն ներուած, բայց ոչ նաեւ գրական ճաշակէ։

Հարկաւոր էր մեզի հզօր շունչ մը նուրութեան, թարմութեան, սանձարձակ երեւակայութեան, հակազդեցութիւն կազմելու համար հնացած ձեւերու։

Պէտք է ըսել՝ որ յախտնական կըրկնութիւնը նոյնատեսակ պատկերներու (վարդ, սոխակ) և պատմաբանական թուլութիւնը կը զգացուի նաեւ այլ արեւելեան գրականութիւններու մէջ։

Գիտակից կամ ոչ իրենց գործին, Եարճանեանի նման լուրջ խորհրդապաշտներ՝ կոչուած են հայ գրականութեան վրայ վերանորոգիչի դեր մը կատարելու, թէպէտ իրենց գործը, ինչպէս պիտի տեսնենք, դեռ գերծ չէ թերութիւններէ։

Պատմական ու գրական այս կրկին դերերուն համար է որ Սիւսանթո՝ այնքան շուտ՝ ժողովրդականութիւն ստացաւ և հարկ չեղաւ իրեն մահուան սպասել գրաւելու համար հայ գրականութեան մէջ այն տեղը՝ որուն արժանի էր։

*
**

Ատոմ Եարճանեան՝ Ալինեցի մ'է, այն գաւառէն՝ ուսկից դրական ու զաղափարապաշտ մարդիկ կ'ելլեն միանգամայն, — վաճառականներ ու բանաստեղծներ, — և որ նոր դարերու Գողթնը եղաւ։

Երիտասարդ՝ — ծնած ըլլալով 1878ին, — դեռ վերջ չէ դրած իր խոստումներուն։ Իր ծնողքը թէ՛ ունեւորութեան և թէ՛ ազնուականութեան մասին՝ մատնանիշ կը ցուցուէին քաղցին մէջ։

« Աղամանդապաշտ » աղբիւրներն՝ իր հայելիները, ու կարկվասահ վտակները՝ պէտք են իր երգի դաստիարակներն եղած ըլլալ, և Եփրատի ափունքին վրայ՝ պէտք է սովորած ըլլայ խոր և մեղմամղծի երաժշտութեան մը գաղտնիքը։

Հոն ուր ծնած էր, ամէն ինչ հրապուրիչ էր, առանց արհեստական ըլլալու. հոն

ժայռերն անգամ իրենց յախտնական արկածներով անսպառ աղբիւրներ են բացանաւորական ներշնչումներու։

Բնութիւնն եղաւ իր ուսումնարանը. առնոր « հակայական որմերէն » շրջապատուած, նա կը գտէր իր մտքի ոսկիններն՝ աւազէն, աղամանդներն՝ ածուխէն։

Գիտ պատանի էր՝ երբ հայրը, — սեղանաւոր, — մեծագոյն յաջողութիւն ու պատիւ գտնելով թուրքիոյ մայրաքաղաքին մէջ, տնովին հոն փոխադրուեցաւ։ Ատոմ հնգամեայ ընթացք մը կատարեց Պոլիս, Պէրպէրեան վարժարանին մէջ. ապա Եգիպտոս գնաց, անկից ալ ժընէվ։

Հայրը՝ — առեւտրական գործոց մէջ եփած, — ոչ միայն դիտաւորութիւն չուներ իր որդին գրական ասպարէզ մտցնելու, այլ և խստիւ դէմ կեցաւ անոր գրագէտ մ'ըլլալու ինքնաթափար փափաքին, ու զանի արուեստաւոր մ'ընել ուզելով՝ « Մաղկարուծական » դպրոցը դրաւ։

Սակայն, շատ չանցած, Ատոմի հիւսնականամտութիւնը յաղթուեցաւ բերման զօրութեան առջեւ. իր մատները չէին ստեղծուած փոքր ու ցնցուլը բռնելու. լաւ կը զգար որ ինք չէր ծնած՝ վարդեր, շուշաններ « արշալոյս » ներ մշակելու, այլ՝ զանոնց երգելու։

Ամիս մը չբոլորած՝ հրաժարեցաւ առաջին արհեստէն, և վերջինն ընդգրկեց. ո՛հ, շատ տարբերութիւն մը չկար երկու արհեստներուն մէջ, երկուքն ալ շնորհալի, երկուքն ալ բանաստեղծական։ Հօրմէն աւելի՝ Մուսայից ծայրին մտիկ բրաւ, որ ուժգնապէս, ինչպէս կ'երեւի, կը կոչէին զինքը։

Իր ուսմունքը կատարելագործեց եւրոպական դպրոցներու մէջ, նախ ժընէվ, ապա ի Փարիզ, ուր՝ ընականօրէն՝ մաքի հորիզոնն յանհուն ընդարձակեցաւ, գաղափարները բազմապատկուեցան, մտածութիւններն յղկուեցան, ճաշակը նրբացաւ, մանաւանդ երբ հոն « թշուառութիւնն եւս ծամեց »։

Արդէն իսկ կարելի է նշմարել իր հանճարը առջի ոտանաւորներուն մէջ ալ, ու

րոնք, կրնայ ըսուիլ, « Արեւիք »-ի գեղեցկագոյն տողերը կը կարմէին, աւելի զուտ ազգային շունչով ոգեւորուած:

Սիամսնմօ կեղծանունան տակ սկսաւ հրատարակել Ա. Եարճանեան իր ոտանաւորները այլեայլ թերթերու մէջ՝ զորս յետոյ հատորիկներու մէջ պիտի ամփոփէր, — « Իւլցազնօրէն »: « Հայորդիները » և ամենէն վերջ՝ « Հոգեվարքի եւ Յոյսի քաներ »ը, որ իր տաղանդին ամենէն փայլուն ճառագայթումը պիտի ըլլար:

*
**

Որպիսի ծայրայեղ հեգնութիւն բնութեան կողմէն: Մատախապատ ու խոժոռ երկնքի ստորեւ ապրող բրեւոն բանաստեղծին վիճակուեր է ժպիտն երգել, իսկ հայ քերթողին, որու աչքերուն մէջ լուսանկարուած է ծիծաղկոտ երկինք մը, վիշտը ոգել միշտ:

Մեր աղէտալից Հայրենիքը, Արշակունեաց թագաւորութեան զրաւելէն յետոյ, ողբի առարկայ է դարձեր, ու ամէն ազգախօս մատենագիր, սկսած մեր փերթողաժօրէն (Մով. Խոր.) կ'ողբան մեր սեփական հողը.

ողբած գգեզ, հայոց աշխարհ,
չամուրց հիւսիսակամաց վեհագոյմ ...:

Դա հայկական մեծ ու դարաւոր ողբի ազդանշանը կ'ըլլայ:

Լատիվերացու պատմութիւնը բով մ'է լացուկոծի: Հ. Ղ. Ալիշանի գրչէն միշտ արտասուել է ծորեր, և մեր քերթողաց բուրնակը են գծուած: Մ'է անհատ միայն՝ դուցէ թշուառութենէն աւելի փառքն է երգեր. այն է՝ Հ. Ա. Բագրատունի, « Հայկ » դիւցազնեղբորութեամբ:

Ներկայիս ալ ունինք մենք հայրենիքի, Աղէտից երգիչներ:

Ահարոնեան կ'ողբերգէ իր վիպակներով, իսկ Եարճանեան իր քնարական բանաստեղծութիւններով:

Ասոր « Հոգեվարքի եւ Յոյսի քաներ »

մատենիկը իրական լուսապատկեր մ'է մեր վերջին տարիներու կեանքին. ճշմարիտ հայելի՝ մեր սարսափներուն, վէրքերուն, հեծեծանքներուն, յուսահատական լքումներուն, Աբօր մը՝ գերեզմանադիրը փեռեկող:

Ահարոնեան իր գրախօսական յօդուածով (Ժամանակի մէջ) կը կիսէ գրքի տիտղոսը, « Հոգեվարքի քաներ » ըսելով միայն. անշուշտ մատնանիշ ընկու համար՝ թէ այդ երգերու մէջ դժուարին է յոյսի ժպիտ մը գտնել:

« Հոգեվարքի եւ Յոյսի քաներ » ու թերթերը գունաւորուած են նախճիրներով. սկիզբէն մինչեւ վերջ՝ ընթերցողի ականջին կը բաղիսին « Հոգեվարքներու ձայները վերջին ». մարդ ինքզինք կը գտնէ « Անբռնի համայնապատկերի ղիմաց »:

Ազմկայոյց իրարանցումի ժամեր են. շփոթ խառնակութիւն մը կը տիրապետէ. « Մտիկ ըրէք, մտիկ ըրէք ». կարծես հետուն կը հնչէ ուժգին « Սրածռներու անարդար շփոթը »: Կը մօտենան արշաւողներու տաքնապալից աղաղակները, որ ամէն ինչ մոռցնել կու տան: Դէ, շտապէ տուն մտնել ... « Օ, պատուհանները գոցեցք ու աչքերնիդ ալ »:

*
**

Բայց մեղանշած պիտի ըլլանք արդաբութեան դէմ, եթէ Եարճանեանը, իր երգած նիւթերուն համար միայն, մեր նախնի մատենագիրներուն հետ բաղդատենք:

Գոյն մը կայ իրեն մէջ որ աւելի մօտէն դիտուած՝ կը յայտնուի անշուշտ մը՝ գինը իր նախորդներէն բաժնող:

Առպետական շեշտն է ան. նա Մահաւանտիսի, Անբռնի գիշերաւան հեղինակը չէ միայն, այլ նաեւ Սոթիս կայծերուն առջեւ, Ասպետիկ երգը, և Երգերով կ'ուզեմ մեռնիլ քերթուածներուն: Յաւը չի խօսիր միայն իր մէջ, այլ զայրոյթը. և իր զայրոյթը հեղեղ մ'է, որ վիշապի նման կը ժայթքէ ժայռերուն մէջէն, և իր ալիքնեւր՝ խոպուրեցներ կը թուին կատաղու:

թեան մը՝ տարտարոսի մթութենէն փախած։ Տրտմութիւնը չէ միայն որ անցեալին վրայ կու լայ, այլ Արդարութիւնը՝ խիստ աչքերը ապագային սեւեռած։ Էւ ասոր համար Սիամանթօի քերթումը երբէք ճնշող տպաւորութիւն մը չի գործեր՝ հակառակ իր ընտրած նիւթերուն, և չենք սարսափիր հոգեվարքներու անծայր հառաչանքէն, որովհետեւ կը նուաղին անոնք իր խորիստ քայլերգին մէջ։

*
*

Եւրանեանի ոճին ամենէն ցայտուն յատկութիւններն են՝ նախ ամենամեծ աւատութիւն և թարմութիւն պատկերներու։ Ստոյգ է որ խորհրդապաշտները անճաշակ կամ չափազանցուած նմանութիւն մ'ընենել մեծ երկիւղ չեն զգար. յանդուգն են անոնք. և յանդգնութիւնը, ինչպէս իրական՝ նոյնպէս զրական կեանքի մէջ յաջողութեանց պատճառ է յաճախ։

Քաղաքնդիրներ են՝ երբեմն՝ պատկերներու մասին։

Յամենայն դէպս՝ սակայն՝ կարելի չէ անոր մէջ յաջողիլ առանց ճոխ երեւակայութեան։

Եւրանեանի ամէն մէկ էջը նոյն տրպաւորութիւնը կ'ընէ, ինչ որ ժայերու կամ անտառի մը խորութեանց մէջէն մոնչող հեռաւոր ջրվէժը։ Ի սկզբան բառերու խորհրդականութիւնը՝ զիշերուան մը պէս կը շրջապատէ զքեզ՝ տազնապեցնելով. ոչինչ չես հասկնար, կամ շատ աղօտ բան մը։ Բառերը անուանափոխութեան են ենթարկուած, նոր կարգ, նոր ձեւ, նոր կազմութիւն, նոր նշանակութիւն են ստացեր։

Կրկին վրայէն կ'անցնիս, և ահա արեգակը կը ծագի. կ'երեքկնես, չորեքկնես ընթերցումը, անիմաստութեան մէջը կը փարատի առջեւէդ, խորհուրդները կը պարզուին առջեւդ. — կը սկսիս սրտակապուիլ անոր հետ։

Բանանք « Զոգեվարքի եւ Յոյսի քաֆեր »-ու երեսներէն մէկը։

Հոգիս վերջալոյսիմ մահը մտիկ կ'ըմէ,
Ձարչարամքի Ռեուար Ռոդիմ վրայ ծնրադիր,
Հոգիս վերջալոյսիմ ու Ռոդիմ վերքերը կը խմէ...
Եւ իր մէջ, դեռ իր արցունքիմ ամօքեւտը կը զգայ ...

Շատ կը տարբերին՝ Եւրանեանի երգերը, Պոլսոյ հայ խորհրդապաշտ գրութիւններէն։ — Կարելի է անշուշտ, մի և նոյն կաղապարի մէջ կապարէ ձուլել՝ ինչպէս ոսկիէ։

Եւրանեանի մտածմունքը կ'ընդարձակուի. հսկայական ծառի մը պէս՝ իր արմատները անխորի կը տարածէ. կը կարողանայ հսկ ծծել ամեն երկրի հողի մէջ. կաւէն, աւազէն, ժայռէն, ձիւնէն։

Իր երկրորդ յատկանիշն է եզականութիւն. եզականութիւն ըրինք, և ոչ՝ ինքնատուութիւն։

Մեծ տարբերութիւն կայ ասոնց մէջ. Եզականութիւնը՝ յարաբերական յատկութիւն մ'է, մինչդեռ ինքնատուութիւնը բացարձակ որակութիւն։ Ինքնատու ըլլալու համար՝ ստեղծագործութիւն հարկ է, մինչդեռ եզական ըլլալու համար, բաւական է ո՛ր և է տեղ արտասովոր երեւոյթ կազմել։

Բանաստեղծ մը՝ զոր նախապէս գոյութիւն ունեցող խմբի մը մէջ կարելի է դասաւորել, կարելի չէ ինքնատու կոչել, գէթ ոճի տեսակէտով. իսկ Եւրանեանի գործին մէջ, ոչ միայն խորհրդապաշտ դրութիւնը կը տեսնենք, այլ նոյն իսկ օրինակ, իր կաղապար ընտրուած անձ մը. — Վեռահաւը, Պեւնիացի բանաստեղծը։

Բայց միշտ եզականութիւն ունի Սիամանթօ, և այն կազմուած է այն մեծ հակասութեամբ՝ որ կայ իր նախասիրած նիւթերուն և նախասիրած ձեւերուն մէջ։

Չէ՞ որ բաղադրութիւններէն միշտ գեղեցկագոյնը դուրս կու գայ։ — Ինչ գոյն կ'ըստանանք՝ բոլոր գոյներու խառնուրդէն։ — Ամենէն ազնուականը. սպիտակը։

Եւրանեանի գործն ալ անսովոր բաղադրութիւն մ'է. հոն է արեւելեան կեանքը արեւմտեան արտայայտութեան տակ։

բարբարոսութիւնը՝ քաղաքակրթութեան ամենէն ներացած եղանակովը բացատրուած:

Հայաստանը կ'երգէ բայց ապրելով Եւրոպայի մէջ:

Եւրոպացիին կեանքի բոլոր ձիրքերով օժտուած, Սէրը, Հանդըն, Երջանկութիւնը կ'երգէ. ընդհակառակն Հայը՝ Ատեւու թիւնը, Սարսափը, Թշուառութիւնը:

Վեռնառնի կը նմանի:

Բայց Վեռնառն ալ սրբան տարբեր պիտի ըլլար ինքնիրմէ, եթէ կրկին ծանէ՛ր՝ ի փոքր Ախա, փոքրիկ տնակի մը մէջ, որու մեծագոյն ճոխութիւններն ըլլային քաղցրաձայն աղբիւր մը, քանի մը թթենիներ. — ասոնք գեղեցկութիւններ են՝ ի հարկէ, բայց գեղեցկութիւններ՝ զորս կը վայելեն ոչ—բանաւոր էակներն ալ և չեն կրնար մարդկային ուրիշ իրաւունքներու բացակայութիւնն սփոփել:

Վեռնառն պէտք է տեսնէր հրդեհուած գիւղեր, կարմրած փողոցներ, նոճիներու հովանիին տակ փռուած անշարժ էակներ. պէտք էր նա զայրոյթէն մոռնէր, անիծէր, յետոյ՝ թշուառութեան մեծութենէն խրախուսուած՝ յուսար ... Նա այն ժամանակ միայն՝ ճշդիւ պիտի համապատասխանէր Սիամանթոյի:

Եւրոպացիին հոգին կը միացնէ զգացումներու հակասութիւններ ...

Մերթ բուռն է, մերթ գոգարիկ, և ունի բոլոր այն նրբերանգներն և աստիճանաւորումները՝ որոնցմէ հարկ է անցնիլ՝ առաջինէն մինչեւ երկրորդը հասնելու համար:

Պատկերները յաճախ գերբնական գաւառի մը մարդութիւնն ունին ... եղնիկներ, կարապներ, շուշաններ, ահա իր սիրական տեսիլները:

Սիամանթո ամենէն վճիտ երեւակայութիւնը պիտի ըլլար, եթէ տխուր դէպքեր չգային իր երեւակայութիւնը կարմիր և անշրջանակ նկարներով վրդովելու:

Ատոմ Եւրոպացիին սակայն զերծ չէ՛ թերութիւններէ:

Հեծեալներու փողին, հրդեհներու ծուխը՝

չափազանց կը մթնցնեն իր բանաստեղծութեան երկինքը:

Աւելի գրագէտներու համար կը գրէ քան ժողովրդին. անշուշտ փափագելի չէ՛ որ արուեստը մոռնայ ռամիկ մեծախօսութիւններու համար: Կը զգանք իր ազգասիրութեան ազնուականութիւնը, — շատ տարբեր ռամիկի ազգայնամոլութենէն, — սըրբազան՝ ինչպէս արդարութիւնը, ու գեգեցիկ՝ ինչպէս հերոսութիւնը:

Բայց աւելի պայծառ կը փափագէինք լուսնկան՝ այն խորհրդաւոր գիշերուան մէջ՝ ուսկից իր դիւցազները կ'անցնէ:

Նա արդէն իսկ չափազանց սիրուած է հայութեան մէջ: Ինքն եւս պէտք է գիտնայ ինքզինքը գնահատել: Նա պէտք է ներկայացուցիչներէն մէկը դառնայ ներկայ դարուս հայ մտածման. պէտք է իր հանճարը յստակութիւն ձեւական նմանողութիւններէ, (նիզակաւոր ձեռքերէ, մեղրի նման քաղցր ձեռքերէ), չափազանց որոշ կերպով վեռնառնեան բացատրութիւններէ, որոնց չի կարօտիր իր երեւակայութեան զօրութիւնը, և որոնք ոչ մէկ զարդ կ'աւելցնեն իր ճոխութեանց վրայ:

Հետեւիլ գրական դպրոցի մը՝ չի՛ նշանակեր հայերէնը ֆրանսերէնի ծառայեցնել (դէպի զիս ըսելու չափ), և ազգային ոգւոյ նկատմամբ եղած այս անհաւատարմութիւնը — թէեւ միայն լեզուի մէջ — գրգռիչ է հայրենասիրութեան երգչի մը վրայ:

Վաղուան Եւրոպացիին աւելի սիրելի պիտի ըլլայ, — խորհրդապաշտ՝ բայց նուազ հանդիսաւոր, նուազ պաշտօնական կերպով:

Այդ դրութիւնն ընդունած է իր ամբողջութեամբ. իսկ այդ դպրոցը մեծամեծ թերութիւններ ունի, ի սկզբան «անկապաշտ» կոչուելու չափ. արուեստական ճիգեր, բառական անշարժիլ զանգուածներ, նիւթականի և աննիւթականի այնպիսի քաղաղութիւններ՝ որ գրական հրէշներ կ'արտադրեն. — այս թերութիւնները կ'ունենայ ամէն անգամ՝ երբ արուեստ մ'ընելու գիտակցութեամբ կը գրէ Եւրոպացիին. իսկ այն քերթուածները որ պատ-

մական առթով մը գրուած են, աւելի քիչ չափով կը պարունակեն այդ թերութիւնները :

Երանանհանը կը փափագէինք տեսնել խորհրդապաշտ, բայց իր գրական դպրոցի լաւ յատկութիւններով միայն օժտուած :

Պէտք է ըսել սակայն՝ որ իր նոր հաւաքածոյքի ամբողջութիւնը ինչ արատներ ալ ցոյց տալու ըլլալ մանրամասնութեանց մէջ, անոնք ամբողջութեան մէջ կ'աւրուին՝ վառվռուն զաղափարներու ցուլքերուն տակ, Երանանհանի բանաստեղծութիւնը՝ նոյն իսկ այն աղամանդեայ աղբիւրն է՝ որ կը սահի հայ ազգին հոգւոյն աւերակներուն մէջէն, և որուն հայութիւնը ընդերկար ծարաւի պիտի զգայ զինքը :

ՄԵՆԱՍԻՐ

ԱՓ ՄԵ ՄՈՒՍԻ, ՀԱՅՐԵՆԻ ՏՈՒՆ ...

Այնպիսի յիշատակիմ .

Ա.

Աւաղ, ապարանքի մը պէս մեծ էիր, և շքեղ, Ու ես երջենքներուդ ապկալի կատարէն, Աստղածորան զինքներու յոյսին հետ, Վարէն, անհղաժաղ Եփրատին կ'ունէնդբէն . . .

Բ.

Արցունքով, արցունքով լսեցի որ աւերակ, աւերակ, Քու լայնանիստ պատեղը իբրեւ վրայ կործանեցին, Սարսափի օր մը, կոտորածի օր մը, օր մը արեւնի ... Ձեզ ձեզորդ պարտզդի ծաղկեցներուն վրայ :

Գ.

Ու մոխրացան այն սենեակը կապոյտ, Որուն որմերուն ետեւ և գորգերուն վրայ, Իմ երջանիկ մանկութիւնս կը հրճուէր, Եւ կեանքս կ'աճէր և հոգիս իր թևերը կ'առնէր . . .

Դ.

Փրփրեցան, ուրեմն, այն հայիկէն ոսկեծիփ, Որուն եթերային խորութեանը մէջ, Երազներս, յոյսերս, սէրերս և կամքս կարմիր, Տարիներով, մասնավոր հետ, ցուցին . . .

Ե.

Ու բակին մէջ երգող աղբիւրը մեռան, Ու կոտորեցան պարտեղիս ուռին և թթնին. Եւ այն առուակը որ ծառերուն մէջէն կը հոսէր, Յամբեցան, ըսէ՛, ո՛ր է, ցամբեցան, ցամբեցան . . .

Զ.

Ո՛ր, այն վանդակին կ'երազեմ յաճախ, Որուն մէջ գորշադոյն կաքաւ, առաւօտուն, Արեւծագին հետ և վարդի թուփերուն դիմաց, Զարթնումի ժամուս՝ յստակօրէն կը կարգէր . . .

Է.

Հայրենի՛ տուն, հաւասար որ մահէս յետոյ Քու աւերակներուդ սեւին վրայ, Իմ հոգիս, Պիտի գայ, որպէս տառաքի մը տարագիր, Իր զօրափոխ երգը և արցունքը լալու . . .

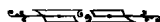
Ը.

Բայց ո՛վ պիտի բերէ, ո՛վ պիտի բերէ, ըսէ՛, Քու սրբազան մոխիրէդ ափ մը մոխիր, Մահուանս օրը, Իմ տրտում զազադիս մէջ, Հայրենիքս երգողի իմ անձնին խանձելու . . .

Թ.

Ափ մը մոխիր անձնին հետ, Հայրենի՛ տուն, Ափ մը մոխիր ցու մոխիրէդ, ո՛վ պիտի բերէ, Քու յիշատակէդ, քու ցաւէդ, քու անցեալէդ, Ափ մը մոխիր . . . Իմ սրտիս վրան ցանկու . . .

ԱՅՈՒ ԵՐԱՅԱՆԵԱՆ



ՍՊԱՆԿԱՆ ԱՐԴԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Քսաներորդ դարուն սկիզբը կարծես վայրկեան մ'արթնցաւ Սպանիան իւր քաղաքական, գաղթային, առեւտրական և ճարտարարուեստի թմրութենէն : Կարծես թէ նոր կեանքի շունչ մը կը փչէր, կը զարթուցանէր եռանդ մը՝ նորատի ոյժ մը. յետոյ լոյսը անհետացաւ և ողջոյն երկիրը խորասուզուեցաւ քնոյ մէջ, Եւ սակայն բան մը մնաց, և իմացուեցաւ որ ցնցուած յօժարութիւններուն կը պակսէր առաջնորդ մը որ պիտի դուրս ելլէր աւանդութեան կապանքներէն և պիտի բանալար պատուահանները՝ դուրսէն եկած օդին :

Սպանիականօրիանը կորսնցուց այն առնին իւր յետին համախոհները, որոնք կը կարծէին թէ արուեստը և մտածութիւնը կրնային աճել անշարժ, և ուրիշ երկիրներու կեանքին հանդէպ փակուած մնալով. այն առնին զրազտները դարձուցին իրենց